

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 340.113.1

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-105-112](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-105-112)

Кравчук Володимир Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративно-го та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021, тел.: +38 050 5546754; e-mail: wolodar@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8332-3523>

Юхимюк Ольга Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Волинського національного університету імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021, тел.: +38 066 7724626; e-mail: wolodar2015@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3803-4746>

СКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЇ У КОНСТИТУЦІЯХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Анотація. Терміни в конституціях є універсальними одиницями, на основі яких формується правнича термінологія інших галузей права. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей складу термінології у конституціях України та Польщі, встановленні характерних рис термінології у конституціях обох держав.

Конституційно-правові терміни мають переважно загальноюридичний характер, адже визначають основи формування термінології в усіх галузях права, та відображають не лише світогляд та ідеологію окремого суспільства з різними підходами до права, моралі чи історії, але й рівень розвитку світової традиції конституціоналізму.

Термінологія конституцій України і Польщі має спільні риси, що обумовлюється часом їх прийняття (Конституція України прийнята 28 червня 1996 року, а Конституція Польщі прийнята 2 квітня 1997 року), а також подібною історико-правовою традицією. Тексти обох конституцій формувались під впливом суспільно-політичної обстановки, яка існувала як в самих державах, так і в європейському та міжнародно-му просторі.

У термінології конституцій України і Польщі зустрічаються як питомі (національні), так і запозичені терміни, в тому числі інтернаціональні слова. Внаслідок сполучення питомих та запозичених термінів утворюються гібридні терміни. Водночас, деякі аналогічні терміни в конституції однієї держави можуть бути питомими, а в конституції іншої держави – запозиченими. Законодавці обох держав при написанні текстів конституцій обґрунтовано використали значну кількість власне національних лексем, штучно не переобтяжуючи іншомовними термінами.

В конституціях України і Польщі використовуються як прості, так і складні терміни (словосполучки), скомпоновані зі слів, що належать до різних частин мови.

Більшість термінів, викладених в конституціях України і Польщі, носять не лише конституційно-правовий характер, а й є універсальними термінами, використовуваними у системі права вцілому.

Ключові слова: конституція; термін; термінологія.

Krawchuk Wolodymyr Mykolayowych,

Doctor of Law, Associate Professor; Constitutional, administrative and international law Department, Lesya Ukrainka Volyn National University, Vinnychenko St., 30, Lutsk, 43021, tel.: +38 050 5546754; e-mail: wolodar@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8332-3523>

Iukhymiuk Olga Mychajlivna,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Docent of Department of theory and history of state and law, Volyn National University, Vinnychenko St., 30, Lutsk, 43021, tel.: +38 066 7724626; e-mail: wolodar2015@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3803-4746>

THE COMPOSITION OF TERMINOLOGY IN THE CONSTITUTIONS OF UKRAINE AND POLAND

Abstract. Terms in constitutions are universal units. On the basis of terms the legal terminology of other branches of law is formed. The purpose of the study is to identify the features of the composition of terminology in the constitutions of Ukraine and Poland, to establish the characteristics of terminology in the constitutions of both states.

Constitutional-legal terms are mostly general-legal, as they determine the basis for the formation of terminology in all branches of law, and reflect not only the worldview and ideology of a society with different approaches to law, morality or history, but also the level of world tradition of constitutionalism.

The terminology of the constitutions of Ukraine and Poland has common features, which is determined by the time of their adoption (the Constitution of Ukraine was adopted on June 28, 1996, and the Constitution of Poland was adopted on April 2, 1997), as well as a similar historical and legal tradition. The texts of both constitutions were formed under the influence of the socio-political situation that existed both in the states themselves and in the European and international space.

In the terminology of the constitutions of Ukraine and Poland there are both specific (national) and borrowed terms, including international words. As a result of the combination of specific and borrowed terms, there are formed hybrid terms. At the same time, some similar terms in the constitution of one state may be specific (national), and in the constitution of another state – borrowed. The legislators of both states have justifiably used a significant number of national tokens when writing the texts of constitutions, without artificially overloading them with foreign terms.

The constitutions of Ukraine and Poland use both simple and complex terms (phrases) composed of words belonging to different parts of speech. Most of the terms set forth in the constitutions of Ukraine and Poland are not only constitutional and legal in nature, but are also universal terms used in the legal system as a whole.

Keywords: constitution; term; terminology.

Постановка питання в загальному вигляді. Конституції виступають правовою основою функціонування держав. Постійно еволюціонуючи, набуваючи сучасних рис відповідно до викликів сьогодення, конституції послідовно зберігають історичні правові традиції держави. Терміни в конституціях є універсальними одиницями, на основі яких формується правнича термінологія інших галузей права.

Процес конституційно-правового розвитку України та Польщі має спільні риси, пов'язані з історією розвитку державності, а також впливом міжнародних та європейських стандартів конституціоналізму на зміст і термінологію конституцій обох держав.

Актуальність теми дослідження визначається потребою в мовному забезпеченні термінотворчих процесів на конституційному рівні, який є базовим в усій системі права, а також у мовознавчому вивченні термінів у сфері конституційного права, які відображають систему понять спеціальної галузі. Також актуальність даного дослідження пов'язана з євроінтеграційними прагненнями України, членством Польщі в Європейському Союзі та процесом адаптації національного законодавства держави до права Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Термінологія в нормативно-правових актах привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як Н. В. Артикуца, С. П. Головатий, Ю. Є. Зайцев, Т. П. Кравченко, М. І. Любченко, В. М. Протасов, П. М. Рабінович, О. А. Сербенська, О. А. Старченко, В. М. Тертишник, Г. Г. Ус та ін.

Загальна мета даної статті полягає у виявленні особливостей складу термінології у конституціях України та Польщі, встановленні характерних рис термінології у конституціях обох держав.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У процесі матеріальної та духовної діяльності, оперуючи об'єктами, людина неминує дає назви цим об'єктам, означає їх певним чином. Термін надає значення абстракції об'єкта спеціальної сфери у вигляді лексичної одиниці мови, семантика якого знаходиться не в його внутрішній формі, він є мотивованим, відбиває спеціальне поняття, називає його ознаки, при цьому вони можуть бути суттєвими чи несуттєвими, виявляють характерні риси, називають їх [1, с. 237].

Юридичний термін – це слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ (адвокатура, арбітражний суд, інавгурація президента, позивач, правопорядок, правосуддя, юридична особа, юридичний факт, юрисдикція) і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Далеко не кожен юридичний термін має законодавчо закріплену дефініцію: термін, що створюється і функціонує у правовій науці, може не фіксуватися в законах, а мати лише наукову дефініцію (аномія, диспозиція правової норми, правова система, правосвідомість, функції права, юридична деонтологія) [2, с. 39].

Ключовою вимогою вдосконалення нормативних правових актів, в тому числі конституції, виступає

едність вживання юридичної термінології не тільки в рамках окремо взятого документу, а й у всій відповідній галузі законодавства, у системі права вцілому. Саме термінологія, розміщена в конституційних актах, виступає основою для структурування нормативних приписів. Для забезпечення єдиного правового простору на всій території держави особливої важливості набуває уніфіковане формування правотворчої системи законодавства на основі конституційних термінів.

Юридична (правнича) термінологія як предмет дослідження – це терміносистема, яка нині перебуває в стані формування. Тому вивчення загальних тенденцій її розвитку, дослідження дериваційного потенціалу, зокрема продуктивності / непродуктивності словотвірних типів, є актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані [3, с. 120].

Нормативна досконалість конституційного терміна залежить від рівня термінознавчої, фахової і мовної компетенції колегіального автора. Це ж стосується й правильності тлумачень багатьох термінів фахівцями, від яких залежить розвиток терміна, його місця у відповідній терміносистемі. Тому, обстоюване цілеспрямоване термінотворення має два пункти: позитивний, який передбачає можливість контрольованого нормативного підходу в процесі термінотворення (на відміну від неконтрольованих лексико-семантичних процесів у мові-оригіналі), і негативний, під яким маємо на увазі практичне нехтування правилами термінотворення, що призводить до небажаної термінологічної плутанини [1, с. 239-240].

Термін права формулюється як загальною юридичний (поширений в усіх

галузях права), галузевий (притаманий певній галузі права), міжгалузевий (актуальний для двох або кількох царин права), суміжний з іншими сферами діяльності. Важлива характеристика юридичних термінів – їхній тісний зв'язок зі світоглядом та ідеологією панівного класу з різними політичними та юридичними теоріями, суспільними традиціями, правовим досвідом [3, с. 121]. В свою чергу, конституційно-правові терміни мають переважно загальною юридичний характер, адже визначають основи формування термінології в усіх галузях права, та відображають не лише світогляд та ідеологію окремого суспільства з різними підходами до права, моралі чи історії, але й рівень розвитку світової традиції конституціоналізму.

Правова терміносистема – це система правових термінів, що використовуються в певній нормативно-правовій галузі, інституті чи певному джерелі права або у відповідній правовій теорії. Правова терміносистема формується на основі системи понять; терміни згруповані не в будь-якому порядку, а на основі системності джерела права, нормативно-правового інституту чи нормативно-правової галузі або відповідної теорії (науки) [4, с. 17]

Оскільки, термінологія конституційного права усвідомлюється як сукупність конституційних термінів, терміносистема конституційного права, основа якої закладена в тексті конституції, відноситься до спеціальної сфери вживання, адже терміни використовуються для найменування (номінації) спеціальних понять.

Терміни в конституції можуть бути питомими (національними) або ж запозиченими.

До питомих (національних) термінів у Конституції України можна віднести народ (преамбула, ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 13 і т.д.); людина (ч. 1 ст. 3, ст.ст. 21, 23, ч. 1 ст. 27 і т.д.); свобода (преамбула, ч. 2 ст. 3, ст. 21, ч. 1 ст. 29 і т.д.); вибори (ст. 69, ч.1 ст. 70, ст. 71, ст. 77 і т.д.); присяга (ст.ст. 79, 104, ч. 8 ст. 148) тощо. До питомих (національних) термінів у Конституції Республіки Польща можна віднести *władza* (ч. 1 ст. 4, ст.ст. 7, 10, ч. 1 ст. 15, ч. 1 ст. 37 і т.д.); *niepodległość* (преамбула, ст. 5, ч. 1 ст. 26, ст. 130 і т.д.); *naród* (ст. 4, ч. ст. 104, ч. 1 ст. 127 і т.д.); *ustrój* (ч. 1 ст. 10, ч. 1 ст. 15, ст. 23 і т.д.); *państwo* (ст. 24, ч. 1 ст. 71, ст. 221 і т.д.) тощо.

Серед запозичених термінів у Конституції України можемо назвати конституція (преамбула, ч. 2 і 3 ст. 8, ст. 9, ч. 1 ст. 13 і т.д.); суверенітет (ст. 2, ч. 2 ст. 5, ст.ст. 17, 79 і т.д.); референдум (ч. 1 ст. 38, ст.ст. 69, 70 і т. д.); депутат (ст. ст. 76, 77, 78, 79 і т.д.), територія (ч.ч. 1 і 3 ст. 2, ч. 1 ст. 13, ст. 16 і т.д.) тощо. Запозиченими термінами в Конституції Республіки Польща є, наприклад, *konstytucja* (преамбула, ст. 8, ч. 1 ст. 37, ч. 2 ст. 58 і т.д.), *referendum* (ст.ст. 62, 125, п. 5 ч. 3 ст. 144, ст. 170 і т.д.), *petycja* (ст. 63, ч. 1 ст. 233), *ratyfikacja* (ч. 1 і 2 ст. 89, п. 2 ст. 188) тощо.

Як зазначають Б. Калиновський та Ю. Бугайко, у наповненні законодавчої термінології важливу роль виконує запозичена правнича термінологія. У цьому випадку необхідно відзначити, що інколи запозичується не лише термін, а ціла правова доктрина [5, с. 93]. Наприклад, поділ влади (ч. 1 ст. 6 Конституції України) та *podział władzy*

(ч. 1 ст. 10 Конституції Республіки Польща).

Зрештою, шляхом поєднання питомих та запозичених термінів створюються певні термінологічні одиниці. Скажімо, територіальна цілісність (ч. ч. 1 і 2 ст. 17, ч. 3 ст. 34, ч. 1 ст. 37, ч. 1 ст. 65, ч. 2 ст. 102, ч. 1 ст. 157 Конституції України) або ж *podział terytorialny* (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 16 Конституції Республіки Польща); місцеве самоврядування (ч. 2 ст. 5, ст. 7, ч. 1 ст. 13, ч. 2 ст. 19, Розділ XI Конституції України) або ж *samorząd terytorialny* (ч. 2 ст. 16, ч. 1 ст. 62, ст. 94, ч. 1 ст. 107, ч. 1 ст. 123, ч. 2 ст. 146, п. 6 ст. 148, Розділ VII Конституції Республіки Польща).

При цьому варто відмітити, що деякі аналогічні терміни в конституції однієї держави можуть бути питомими, а в конституції іншої держави – запозиченими. Наприклад, термін «кордон» (ч. 3 ст. 2, ч. 3 ст. 17 та ін. Конституції України) походить із французької мови, а аналогічний термін «granica» (ч. 1 ст. 26, ст. 36 та ін. Конституції Республіки Польща) є питомим терміном. Також термін «депутат» (ч. 2 ст. 42, ст. 76 та ін. Конституції України) походить з латинської мови, водночас аналогічний термін «poseł» (ч. ч. 1, 4, 5 ст. 105, ч. 1 ст. 107 та ін. Конституції Республіки Польща) є питомим терміном.

У конституційному праві сучасної держави часто зустрічається такий вид запозичень, як інтернаціональні терміни. Інтернаціональні терміни не лише вживаються в багатьох мовах світу, мають спільне походження, а й часто виступають стандартами конституціоналізму, визнаними та закріпленими в конституціях багатьох країн світу.

Часто інтернаціональні терміни в конституційному праві походять з латинської мови (наприклад, референдум (ч. 1 ст. 38, Розділ III, ст. 72 Конституції України; ст. 62, ч. 3 ст. 90, ст. 125 Конституції Республіки Польща); конституція (преамбула, ст. 1, ч. 2 і 3 ст. 8, ч. 2 ст. 9 та ін. Конституції України; преамбула, ст. 8, ч. 1 ст. 37, ч. 2 ст. 58 та ін. Конституції Республіки Польща)); з французької мови (кордон (ч. 3 ст. 7, ч. 3 ст. 17, п. 18 ст. 92 Конституції України); партія (ст.ст. 36, 37, п. 6 ч. 1 ст. 81 та ін. Конституції України; ст.ст. 11, 13, ч. 1 ст. 100 та ін. Конституції Республіки Польща)) тощо.

Але також варто відзначити, що чимало в українській та польській термінології в сфері конституційного права є власне українських та польських лексем. Для прикладу, в українській мові: свобода (преамбула, ч. 2 ст. 3, Розділ II та ін. Конституції України), злочин (ч. 3 ст. 29, ч. 3 ст. 30, ч. 1 ст. 31 та ін. Конституції України), кожен (ч. 1 ст. 27, ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 35 та ін. Конституції України) тощо; в польській мові: Rzeczpospolita (Розділ I, ст. 38, ч. 4 ст. 59 та ін. Конституції Республіки Польща), wolność (преамбула, ст. 5, ч. 1 ст. 11 та ін. Конституції Республіки Польща), wspólnota (преамбула, ч. 1 ст. 16, ч. 1 ст. 166 та ін. Конституції Республіки Польща) тощо.

За структурою терміни можуть бути простими (слово) або складеними (словосполука). Терміни-слова можуть за лексико-граматичною належністю відноситись до іменників (право / prawo (ч. 2 ст. 5, ч. 2 ст. 13, ст. 23 та ін. Конституції України; ч. 1 ст. 21, ч. 2 ст. 31, ст. 36 та ін. Конституції Республіки Польща), суддя / sędzia (ч.ч. 5 і 6 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 1 ст. 129 та ін. Кон-

ституції України; ч. 2 ст. 103, п. 17 ч. 3 ст. 144, ст. 178 та ін. Конституції Республіки Польща)), прикметники (законний / prawny (ч. 1 ст. 26, ч. 1 ст. 33 та ін. Конституції України; ст. 193, ч. 1 ст. 239 та ін. Конституції Республіки Польща), суверенний / suwerenny (преамбула, ст. 1 Конституції України; преамбула, ч. 2 ст. 104 Конституції Республіки Польща), дієслова (оскаржити (ч. 1 ст. 29 Конституції України), orzekać (ч. 5 ст. 55, ч. 1 ст. 79, ст. 188 та ін. Конституції Республіки Польща)).

Як зазначають науковці, терміносполучення можуть бути дво-, три-, чотири і багатокомпонентними. Найпоширеніші дво- і трикомпонентні терміносполучення: прикметник + іменник, іменник + іменник, прикметник + прикметник + іменник, іменник + іменник + іменник, іменник + прикметник + іменник, дієслово + іменник, дієслово + прикметник + іменник тощо. Багатокомпонентні сполуки термінів, які позначають певне поняття права, є нерозривною, достатньо мотивованою смисловою єдністю [3, с. 121].

В конституціях України та Польщі також можемо зустріти складені терміни (словосполуки). Наприклад, в Конституції України існують такі словосполуки, як конституційний лад (ч. 3 ст. 5), права людини (ч. 2 ст. 32), місцеве самоврядування (Розділ XI), право на самовизначення (преамбула), носій суверенітету (ч. 2 ст. 5), принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8), норми прямої дії (ч. 3 ст. 8), Великий Державний Герб України (ч. 3 ст. 20), об'єкт права власності Українського народу (ч. 1 ст. 13) тощо. В Конституції Польщі зустрічаються такі словосполуки, як Trybunał Konstytucyjny (ст. 188), Rzeczpospolita

Polska (преамбула), język urzędowy (ст. 27), społeczna gospodarka rynkowa (ст. 20), organy władzy publicznej (ст. 7), wiążące prawo międzynarodowe (ст. 9), Hymn Rzeczypospolitej Polskiej (ч. 3 ст. 28), ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej (ч. 1 ст. 89) тощо

Термінологічні сполучення складаються із стрижневого і залежних (атрибутивних) компонентів, які уточнюють, конкретизують значення основного терміна (право законодавчої ініціативи, право на життя, сімейне право). Вони мають достатньо високий класифікаційний потенціал, виділяючи позначуване з ряду аналогічного за диференційними або додатковими ознаками і здійснюючи систематизацію понять за родо-видовим принципом [2, с. 41].

Висновки. Таким чином, термінологія конституцій України і Польщі має спільні риси, що обумовлюється часом їх прийняття (Конституція України прийнята 28 червня 1996 року, а Конституція Польщі прийнята 2 квітня 1997 року), а також подібною історико-правовою традицією. Тексти обох конституцій формувались під впливом суспільно-політичної обстановки, яка існувала як в самих державах, так і в європейському та міжнародному просторі.

У термінології конституцій України і Польщі зустрічаються як питомі (національні), так і запозичені терміни, в тому числі інтернаціональні слова. Внаслідок сполучення питомих та запозичених термінів утворюються гібридні терміни. Водночас, деякі аналогічні терміни в конституції однієї держави можуть бути питомими, а в конституції іншої держави – запозиченими. При цьому варто відмітити,

що законодавці обох держав при написанні текстів конституцій обґрунтовано використали значну кількість власне національних лексем, штучно не переобтяжуючи іншомовними термінами.

В конституціях України і Польщі використовуються як прості, так і складні терміни (словосполуки), скомпоновані зі слів, що належать до різних частин мови.

Більшість термінів, викладених в конституціях України і Польщі, носять не лише конституційно-правовий характер, а й є універсальними термінами, використовуваними у системі права вцілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Охріменко О. А. Функціональні особливості терміносистеми податкового законодавства. International scientific and practical conference. Czestochowa, Republic of Poland. April 23–24, 2021. С. 236–241
2. Артикуца Н.В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. – Т. 90 : Юридичні науки. (Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»). К. : Пульсари, 2009. С. 39–44.
3. Шеремета Н. Правничі термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. № 765. С. 120–123.
4. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правничі мова: основні складники (загально-теоретична характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 17–29
5. Калиновський Б.В., Бугайко Ю.О. Вплив європейської правничої термінології на українську законодавчу терміносистему. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник*. 2019. № 4 (6). Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 86–100.

REFERENCES:

1. Ohrimenko, O. A. (2021). Funkcional'ni osoblivosti terminosistemi podatkovogo zakonodavstva [Functional features of the terminology of tax legislation]. *International scientific and practical conference – International scientific and practical conference*, 236-241 [in Ukrainian].
2. Artikuca, N.V. (2009). Zakonodavchi termini ta ih viznachennja [Legislative terms and their definitions]. *Naukovi zapiski – Legal sciences*, 90, 39-44 [in Ukrainian].
3. Sheremeta, N. (2013). Pravnicha terminologija ukraïns'koï movi ta procesi tvorennja [Legal terminology of the Ukrainian language and processes of creation]. *Visnik Nac. un-tu «L'viv's'ka politehnika». Serija «Problemi ukraïns'koï terminologii» – Bulletin of the National Lviv Polytechnic University. Series «Problems of Ukrainian terminology»*, 765, 120–123 [in Ukrainian].
4. Rabinovich, P. M., Dudash, T. I. (2017). Pravnicha mova: osnovni skladniki (zagal'noteoretichna harakteristika) [Legal language: the main components (general theoretical characteristics)]. *Visnik Nacional'noi akademii pravovih nauk Ukraïni – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 17-29 [in Ukrainian].
5. Kalinovs'kij. B.V., Bugajko, Ju.O. (201). Vpliv evropejs'koï pravnichoï terminologii na ukraïns'ku zakonodavchu terminosistemu [Influence of European legal terminology on the Ukrainian legislative terminology system]. *Ekspert: paradigmi juridichnih nauk i derzhavnogo upravlinnja – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 4 (6), 86-100 [in Ukrainian].